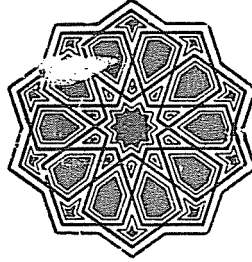

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

KONFUÇYÜS DİNİ

Yazan: Lewis HODOUS

Çeviren: Dr. Günay TÜMER

Konfüçyüsçü topluluk, yirmi beş asır civarında süregelen bir tarihe sahip bulunmaktadır. O, aşağı yukarı yirmi asır yönetici grup olmuştur. Bu yıllar sırasında Çinliler tarihte en geniş sosyal-siyasi yapıyı kurdular ve birlikte devam ettirdiler. Bu yolda birçok etkenler işbirliği etmiş olsa da biçimlendirici olan Konfüçyüsçülüktü. Bugün Çu-fu'da Konfüçyüs'ün neslinden olanlar, büyük ataları ve Çin'in büyük mürşidi adına bu kültü devam ettirmektedirler*. Y.C.Yang'a göre, bütün Çinliler, Buddizm ve Taoizm'e karşı bir meyil beslemekle beraber, esas olarak Konfüçyüsçülüğe bağlıdırlar.

"Konfüçyüsçülük" Katolik misyonerleri tarafından ortaya atılmış modern bir terimdir. Çinliler; eski zaman hakimlerinden miras kalan, klâsiklerde toplanan, yorumcular ve filozoflar tarafından yorumlanan ve şimdi modern dünya tarafından bir ıslah düzeni olarak kabul edilen Konfüçyüs öğretilerinin takipçileri anlamına gelen *Ju-çiya*, edipler terimini kullanırlar.

Konfüçyüs (M.Ö.551-479), feodal sistem ve onun kurumlarının ölmekte ve yeni Çin'in doğmakta olduğu bir devirde yaşadı. O, mütevazı bir soydandı. Otuz beş yaşına gelinceye kadar o bilinmeyen bir kimseydi. Eski yönetim biçimlerini ve törenleri inceledi ve bir miktar öğrenci yetiştirdiği bir okul kurdu. Hayatının son yarısında öğretilerini uygulamaya koymak için bir fırsat arayarak çeşitli hükümetleri ziyaret etti; ancak, bu hükümetlerin yöneticileri ona daha fazla ilgi göstermek bakımından güvensiz tutumlarını korumakla aşırı meşgulüder.

* Bu ilmi makale, Edward J.Jurji tarafından neşrolunan "*The Great Religions of the Modern World*" adlı kitaptan (Shf.1-23) çevirilmiştir. Basım tarihi 1947 (Princeton, New Jersey'de) dir. Çin'de bir din haline getirilmek istenen Maoizm'in ne gibi bir zemin üzerine oturtulmak istendiği Konfüçyüsçülük incelendiğinde daha iyi anlaşılabilir. (Çev.)

Onun devrinin Çin'i Çu imparatoru emrinde birçok devletleri içine almaktaydı. Hanedanın ilk yıllarında imparatorluk itibarı yüksekken imparator, çeşitli devletlerdeki siyasi kudret isteklileri arasındaki çekişmeleri yatıştırmaya muktediri. Ancak, M.Ö.800 den sonra, yöneticinin otoritesine vasalları tarafından riayet edilmedi. Çekişme ve karışıklık devam etti. Kuvvetli zayıf yendi ve yuttu. Feodal sosyal düzeni tutan bağ parçalanıyor ve dağılıyordu.

Bu durumda üç problem ortaya çıktı. Birisi mutlak otoritenin kaynağı problemiydi. Konfüçyüs'ün bu probleme cevabı, mutlak otoritenin köklerinin Göğün emrinde olduğuydu. İkinci problem, çeşitli devletlerdeki siyasi kudretin meşruiyet ve kanuniliği idi. Gittikçe artarak, bu, çeşitli istekliler tarafından iddia edilmişti. Konfüçyüs'ün çözümü, yönetici ve rahip olarak Çu'nun azalan otoritesinin eski durumuna getirilmesiydi. Üçüncü güçlük, sosyal düzende artan karışıklıktı. Bunu karşılamak için Konfüçyüs; Göğe, Çu imparatoruna bağlılık, çocukların ana-babaya saygısı, bunlardan başka bilhassa karakter ve kabiliyet bakımından yöneticilerin eğitimini savundu.

Konfüçyüs'ün en önemli yardımı, kendilerinden sonrakilerle birlikte Konfüçyüs öncesine ait eserleri toplayan, telif eden ve onları yorumlayan öğrenciler yetiştirmesiydi. Onlar, Konfüçyüs ve Mensiyüs'ün sözlerini de topladılar ve birçok diğer eserler gibi, Büyük Bilgi ve Orta yol Doktrini'ni meydana getirdiler. Han Hanedanı sırasında (M.Ö. 206-M.S.220) Beş Klasik bir araya getirilmişti.¹ M. S. 252 de onlar, başşehirde taş tabletler üzerine yazılmış, böylece güvenilir standart bir metin hazırlanmıştı. Daha sonraları Beş Klasik'e Dört Kitap eklenmişti². Bu iki koleksiyon Konfüçyüsçülüğün mukaddes kitabını teşkil eder.

KOZMOLOJİ

Konfüçyüs, çeşitli problemleri açık bıraktı. Birisi kozmolojyidi. M.Ö.Dördüncü Asrın son yarısında *yin-yang* teorisi düzenlenmiş ve

1 Beş Klasik şu kitapları içine alır: Değişiklikler Kitabı, Yi Çing; Şiir Kitabı, Şi Çing; Tarih Kitabı, Şu Çing; Törenler Kitabı, Li Çi; ve İlkbahar ile Sonbahar, Çun Çiyu. Onlar, James Legge tarafından neşredilen *Çin Klasiklerinde* bulunabilir. Oxford, 1893-1895.

2 Bkz. *Konfüçyüs'den Seçme Eserler*, W.E.Soothill tarafından neşredilmiş. Dünya Klasikleri, 1937; *Konfüçyüs'den Seçme Eserler*, Arthur Waley tarafından neşredilmiş, Londra 1938; *Mensiyüs*, L.A.Lyall tarafından, Londra 1932; *Büyük Bilgi ve Aksiyonda Orta Yol*, E.R.Hughes tarafından, Dent 1942.

Konfüçyüsçüler de onu kabul etmişlerdi. On üçüncü Hıristiyan asrında çok tutulan ve en büyük Yeni-Konfüçyüsçü bilgin olarak bilinen Çu Hsi'ye göre, kâinat ve ondaki her zerre, ezeliyet ortağı, sonsuz, bağımsız, fakat ayrılmaz iki prensip ihtiva eder. *Li*, fizik* prensip, Bergson'un "*élan vitale*" (hayata ait canlılık) i ile karşılaştırılması mümkün hareket prensibidir. *Çi*, *Li*'ye hareket hedefi veren maddi prensiptir. Bu iki prensip iki tarz vasıtasıyla iş görür: *Yin*, olumsuz tarz; karanlık, soğuk, faaliyetsiz ve dişi olarak vasıflandırıldı; *yang*, olumlu tarz; ışık, sıcak, faal ve erkek olarak vasıflandırıldı. Bu iki tarz, beş etken, su, ateş, ağaç, maden, toprak vasıtasıyla iş görür. Bu etkenler, iki tarzın değişen oranlarından teşkil edilmiştir. Meselâ su, büyük bir mikdar *yin* ve çok az *yang*'a sahiptir. Diğer taraftan, ateş, çok *yang* ve az *yin*'e sahiptir.

Madde, fizik prensip tarafından şekillendirildiği zaman, hareket etmeye başlayan bir küre olarak yaratılmıştı. Hareket sırasında bu iki tarz tedricen ayrılmıştır; ancak, sür'at artışları gibi onlar tekrar kaynaşır ve bütün varlıklara şekil veren beş etkenin ortaya çıkmasını sağlarlar. Her türün ilk çifti, kendi kendine olan nesilden meydana gelir. Daha sonra bu ikisinden geriye kalanların hepsi şekil değiştirme yoluyla gelirler.

Kâinat yaratıcıdır; güzellik, yararlılık, imkâna sahiptir. Bunlar, yaratıcılık ilkbaharda, güzellik yazda, yararlılık sonbaharda ve imkân kışta, zikredildikleri sıra ile ilki ilkinde diğerleri de diğerlerine uymak üzere mevsimlerde meydana çıkar. Kâinattaki bu sıfatlar insanda değişmez sevgi, adalet, saygı ve akıl meziyetleri olarak ortaya çıkar. Bundan dolayı insan, iyidir; çünkü o, bu Tanrı vergisine sahiptir.

Fizik prensibin varlığı bütün insanları eşit kılar. Mensiyüs'den gelen ve Buddizm tarafından genişletilen ve derinleştirilen bu felsefi teoride Çu Hsi Çin'de reddedilen bir sosyal duruma karşı çıktı. Çu Hsi, bir bölüm *Li*'ye sahip olmaları bakımından bütün insanların esas olarak eşitliğini açıklaması dolayısıyla itirazlara uğradı. Onların farklılıkları maddi prensibin ayrı derecelerinden ortaya çıkar. Böylece, bu çok derin teori ve Çinli hayatının eşitsizlikleri arasında uyum sağlanmış oluyordu. Bütün insanlar kardeşler. O zamanın filozoflarından birisi

* Fizik; ruhi; manevi (Çev.)

bunu şöyle koydu: “İnsanlar benim kardeşim, bayağı varlıklar da arkadaşımıdır”

Çu Hsi felsefesi saygı değer bir yönetimi tuttu. İmparator, mukaddes bir adam, halkın hata işlemez bir ana ve babası olarak kabul edildi. Fiili yönetim Konfüçyüsçü hâkim bir azınlığın ellerinde idi.

KONFÜÇYÜSÇÜLÜĞÜN AHLÂK SİSTEMİ

Konfüçyüs, başka bir problemi, yani, kötülüğün kaynağını da açık bırakmıştı. Mensiyüs, iyi olan Tao'nun vergisi olan insan tabiatının da iyi olduğunu kabul etti. Onun doktrinine göre, kötülük ya çevre, ya eğitim, ya tedbir eksikliği, ya da hayat değerlerinin yanlış yargısından dolaydır.

Kötülüğün bu pragmatik manzarası Yeni-Konfüçyüsçü bilginleri tatmin etmedi. Buddist felsefe, onların kötülük bilmecesini kavrayışlarını derinleştirdi. Buddizm'e göre insan hayatındaki kötülük, fenomenal varlığı şartlandıran kâinata ait bilgisizlik dolayısıyladır. Bu iddiayı karşılamak için bilginler, kötülüğün kaynağını maddi prensip *Çi*'de yerleştirmek zorunluğunu duydular. Ancak, bu prensip kâinatta esastır; çünkü kâinat onun vasıtasıyla biçim almaktadır. Bu prensip aslen iyi ve temizdir. Kötülük, kâinat yalanla kaplı olmasından dolayı değil, düşmanlık ve çekişmenin maddi ilkenin faaliyetinden doğan farklılaşma süreci ile birlikte ortaya çıkmasından dolayı bu âleme sızar. Kötülük esas kâinat ülkesinde değildir. Yeni-Konfüçyüsçülere göre bu teori, ahlâkî değerlerin emniyetini sağladı ve aynı zamanda Buddizm'in kaçış-kurtuluşuna karşı koydu. Bundan başka, o, fizik prensip *Li*'ye geri dönmek ve maddi prensip *Çi* tarafından esir edilmemiş olmak görevini önemle belirtti. Bu teori, insan tabiatının iyi olduğu şeklindeki Mensiyüs doktrinini yeniden pekiştirdi. 1912 yılına kadar her öğrenci tarafından ezberlenen bu öğretiyi Wang Ying-lin (1223-1296)'e isnat edilen Üç Karakter Klasiği (San Tzu Çing)'nde tam zamanında ifade edilmişti.

Konfüçyüs'ün açık bıraktığı diğer bir problem de “bir insan nasıl iyi olabilir?” problemiydi. Yeni-Konfüçyüsçülük, aklın, beşer tarihi altında yatan esasların incelenişi ile ve klasiklerin okunması, hakimlerin yolunun takip edilmesini içine alan doğru eğitim-öğretim ile manevi

bir hale dönüşebileceğini öğretti. Buna Buddizm tarafından murakabe uygulaması da eklenmişti.

Ahlâkî hayat, Beş Bağntı'da tasavvur edilmiştir. Bunlar, hükümdar-uyruk, baba-oğul, koca-karı, büyük-küçük kardeşler, arkadaş-arkadaşa bağntısıdır: Hükümdar iyiliksever, uyruklar ya da memurlar ise sadık olmalıdır. Koca âdil, kadın itaatli; baba nazik, oğul evlâda yaraşır; büyük kardeş düşünceli, küçük kardeş itaatli olmalıdır. Arkadaşlar sadık olmalıdır. Her fert böylece üç baskıya hedeftir. İlki yukarıdadır, büyükler ve atalardan. İkincisi yanlardandır, aynı olanlardan ve üçüncüsü de aşağıdandır. Bu sistem, imtiyazlar ve görevlerle birbirine tutunmuş bütünleşmiş sosyal grupları büyük ölçüde geliştirdi.

Çin toplumunda aile temel birimdir, bu üç bağntının hepsi de onunla beraber bulunmak zorundadır. Aile modeli, atalara tapma kültü ya da baba nesebi (*tsung*) ve baba mirası silsilesine dayanır. Böylece dinî, ekonomik ve siyasi hayat prensipleri ailede ve atalara tapmada kökleşmiştir. Avlâda yaraşır ana baba saygısı Çinli'nin ahlâk düzeninin temelidir ve insan tabiatının bütün faziletlerini içine alır. Konfüçyüs, İyilik'le ilgili hayat tarzını düzenledi. Onun takipçileri evlâda yaraşır ana baba saygısını merkez yaptılar. Evlâda yaraşır ana baba saygısı, sadece ölümlere tören ve yaşayanlara itaati değil, aynı zamanda ana babanın şerefine leke getiren herhangi bir davranışın evlâda yakışmadığını da içine alır. Eski Çin'de hükümdar ve devlete bağlılık evlâda yaraşır ana baba saygısının tamamlayıcısı olduğu gibi, bugün de öyledir.

Öğretmenin öğrenciye karşı bağntısı nadir olarak daha az önemlidir. O, arkadaş-arkadaşa kategorisine aittir. Öğretmen, aynı zamanda zihni ve ahlâkî ana baba olarak tasavvur edilmiştir. Bu bağntı, yakın zamanlardaki yıllarda biraz bozulmuştur; bununla beraber, önemini yeniden kazandığını gösteren belirtiler de vardır.

Hükümdar-uyruk bağntısı aydınlanmış oluyor. Cumhuriyet öncesi Çin'de idare bir ilâhî vekâlete dayanmaktaydı. İmparator, Gөгün oğlu idi. Bu teörinin modern şekilde bir devamı olduğunu gösteren deliller vardır. Sun Yat-sen, modern Çin'in babasıdır. O, "Üç Prensi"ni kâinata ait gerçek üzerinde kuran bir hakîmdir. İmparator, ülke ve onun temsilcileri tarafından yerine geçirildi. Çin imparatorluğunun "uyruğu" demokratik bir ülkenin yurttası oldu.

Konfüçyüsçüler, ahlâkî davranışın sadece Kâinat Düzeni, Tao'nun vergisi olmayıp aynı zamanda insana bağlı bulunduğunu kabul ettiler.

Adaletin gayesi, her insana yerini vermektir. İnsan, babadır, oğuldur, büyük kardeştir, arkadaşdır ya da yurttaşdır. Her bir durum, bazı imtiyazlar ve bazı sorumluluklar taşır. Bu her ferdin başkalarına karşı borçlu bulunduğu ve başkalarının da ona karşı borçlu olduğu bir bağlılıklar sistemi içinde yaşamasını ifade eder.

Törenler, bu bağlılıkları kontrol eder ve ferdin onları ihmalini yasaklar. Törenler, bağıntılarında ferdi sabit kılar ve onu bu bağıntılarda görevlerini yerine getirmeye yöneltir. Törenler, sadece adabı muşeret kuralları değildir, onlar beşerî bağıntılarda ve beşer ötesindeki bağıntılarda bir hayat tarzıdır. Başka bir deyişle, onlar aynı zamanda dindir, arasıra göze çarpan bir keyfiyettir. Çekişen Devletler (M.Ö.403-221) devresinde dinde maneviyat gerçeğinin gerekli olmadığı teorisi gelişti. Ancak, fertlerin barışı ve toplumların güvenliği için törenler gerekiyordu. Bundan dolayı, tanrılar gerçeği örtüldüğü törenler sosyal kontrol şekilleri olarak gelişti. Bu husus, şimdiki zamana kadar devam etti.

Müzik de ferdin kendisi ve toplumla bir uyum sağlama vasıtası idi. Konfüçyüs'e bağlı olanlar, âyinler ve müzik ile eğitildi. Kurallar ve cezalar, âyinler ve müziği yükseltmek için kullanıldı. Âyinler ve müzik, Göğü model edindiler. Kâinat, aslen düzenliydi. Âyinler ve müzik, kâinatı düzeltmek, onu daha güzel yapmak için belirlenmişti.

Geçen birkaç yılda, müzik ve yakından alâkalı şiir, yurtseverlik duygusu uyandırmak için geniş çapta kullanıldı. Törenler Kitabı'na göre "*Şiir, karaktere ilk uyanıklık veren, tören ona denge kazandıran, müzik ona ziyadesiyle gelişme getiren şeydir*"

Konfüçyüs'ün düzenlediği ve onun gününden beri ideal olmuş iki düstur vardır. Bu düsturları insana Gök yerleştirdi. Onlardan birisi basit olarak şöyle ifade edilebilir: insan, başkalarına onların kendisine yapmalarını arzu ettiği şeyi yapmalıdır. Bu, *çung* bağlılık prensibidir. "*Biz, oğuldan istediğimizi babaya vermiş olmalıyız. Memurdan istediğimizi hükümdara vermiş olmalıyız. Küçük kardeşten istediğimizi büyük kardeşe vermiş olmalıyız. Arkadaştan istediğimizi ona vermiş olmalıyız.*"

Diğer taraftan biz, kendimize yapılmasını istemediğimizi başkalarına yapmamalı ve kendimiz için istediğimizi başkalarına yapmalıyız.

"*Yukardakinde nefret ettiğin şeyi aşağıdaki kimseye yapma. Aşağıdaki kimsede nefret ettiğin şeyi yukardaki kimseye yapma. Büyüklerinde nefret ettiğin şeyi küçüklerine yapma. Küçüklerinde nefret ettiğin şeyi bü-*

yüklerine yapma. Sağ elinde hoşlanmadığın şeyi sol elinde yapma. Solda hoşlanmadığın şeyi sağa geçirme. Buna 'şu' denir." Bütün insanların arzuları vardır. Herkes neyi arzu ettiğini bilir. Bu, onların başkalarına karşı davranışlarında ölçü olmalıdır.

Hayatın mutluluğu, sonuçta değil, ne olacağına bakmayarak iyi niyetle yapılmış harekette kazanılmış olmaktır. Konfüçyüs'e ait teori şöyledir: hayır, sonuçta değil, davranışta, gidişte aranmalıdır. "*Kibar adam, ne Gök'ten şikâyetle bulunmalı, ne de insanları ayıplamalı.*" Mensiyüs dedi ki: "*Kibar adam, belirli bir örneğe uyar ve o şekilde Göğün düzenini bekler.*" Orta Yol Doktrini şunu açıklar: "*Kibar adam, değişme içersinde varlığını sürdürür ve Göğün emrini bekler.*"

Konfüçyüsçü grup, daima isimleri düzeltme, yani terimleri doğrultma –yanlışla doğru arasını usulüne göre ayırmak için, nesnelere onları gerçek olarak nitelleyen isimler verme– doktrini üzerinde önemle durdu. Bir isim, sadece bir sembol olarak değil, aynı zamanda nesne ya da düşüncenin gerçeğini ifade olarak telâkki edilmişti. Bu, devlet hakkında soru sorulduğunda Konfüçyüs tarafından şu sözlerle ifade edilmiştir: "*Çun çun, çen çen, fu fu, tzu, tzu.*" (Hükümdar hükümdar olsun, memur memur olsun, baba baba olsun ve oğul da oğul olsun, devlet budur.)

KONFÜÇYÜSÇÜLÜK KÜLTÜ

Şangti Tapınması : Konfüçyüsçülük, İmparator Wu-ti (M.Ö.140-87) tarafından devlet dini olarak tanıtıldı ve bu durum 1912 ye kadar devam etti. İmparator baş rahipti. Aydınlar sınıfı öğreticiydi. Müminler, kasaba ve köylerin bilginleri ve aydınlarıydı. Kült; Gök ve Yer tapınması, Konfüçyüs'e tören ve atalara tapınmayı içine alır.

Devlet dininin merkezi *Şangti* ya da *Gök* idi. Gökteki hükümdar anlamına gelen *Şangti*, Şang devrinde yüce tanrı idi. Hükümdarlık sarayının atalarına işaret etmek için de *Ti* terimi kullanılmıştı. Çu hükümdarları tarafından Göğe Şang'ı yenmeden önce tapınılmıştı. Bu, hükmeden ailenin gökte oturdukları sanılan ataları için genel bir terim olarak kullanıla gelmişti. Çu'lar tarafından Şang'm fethinden sonra bu iki terim *Ho Tiyen Şangti*, *Yüksek Göğün Şangtisi* ya da *Huang Tiyen Şangti*, *İmparatora Ait Göğün Şangti*'si şeklinde birleşmişti. Bu varlığa şahsî özellikler verilmişti, ancak, önemli şahsiyetinin açık bir kavramı hiç-

bir zaman ortaya konmamıştı. *Daha sonraları Tao, Kâinat Düzeni terimi Şangti'nin şahsî özelliklerini örttü.* Şimdi İtirazcı dinî teşkilâtlar tarafından *Şangti* terimi *Çen Şen, Gerçek Tanrı* terimiyle beraber, *Tanrı terimi* için kullanılmaktadır. Genel dinî teşkilât mensupları, *Tiyen Çu, Göğün Efendisi* terimini kabul etmişlerdir.

Beraberinde en yüksek memurlar bulunan imparator tarafından Şangti'ye kışın Güneş'in dönüşüm noktalarından geçiş zamanında başkentin Güneyindeki yuvarlak üç setli altar üzerinde yıllık sunak sunulurdu. Güneye bakan tepe terasının Kuzey tarafında Şangti tableti bulunuyordu. Sol ve sağ taraflarında ise hüküm süren hanedanın atalarının tabletleri vardı. Güneş, Ay, Büyük Ay'ın yedi yıldızı, beş gezegen, yirmi sekiz takımyıldız, on iki burç, bulutlar, yağmur, rüzgâr ve gök gürlemesi tabletleri ikinci terasın üzerinde sıraya konulmuştu. Senenin ilk ayında imparator, İyi Yıl dileğiyle Batılılarca *Gök Tapınağı* diye bilinen *Dua Tapınağında* bir hediyeye sunardı.

Gök altarının büyük duvarı karşısı geniş bir park idi. Rahip Çiftçi Şen Nung için iki teraslı kare bir altar bunun içinde idi. Üzerinde imparatorun sabanla ilk kârığı açtığı ve böylece tarımı başlattığı tarla da burada idi. Bunun yanında on iki yılda yaklaşık olarak bir devir yapması ve zaman çizgeci olarak sayılması dolayısıyla böyle isimlendirilen Büyük Yıl Yıldızı Jüpiter'e ait Jüpiter Tapınağı bulunmaktaydı.

Yer Hükümdarı için iki teraslı kare altar başkentin kuzeyinde idi. Altarın etrafında dört denizle çevrilmiş yeryüzünü temsil eden su ile dolu derin hendekler vardı. Yer Hükümdarı ve imparatorun atalarının tabletleri tepe terası üzerinde idi. Tapınma vakti yazın Güneş'in dönüşüm noktalarından geçiş zamanı idi. Beş mukaddes dağ, dört deniz ve dört ırmağın tabletleri de burada bulunmaktaydı.

İpek dokumaya nezaret eden taurıçanın tapınağı Yer Hükümdarı altarının öbür yakasında idi. Ona imparatoriçe tarafından tapınılırdı ve Milad'dan sonra panteona katılmıştı. On altıncı Asırda tapınak, imparatoriçenin rahatı için saray topraklarında inşa edilmişti.

Bunların yanında ilaç, savaş, top, saray kapıları, porselen fırınları, zahire ambarları, ateş, surlar ve hisar hendekleri ve yazılmış kitapların efendilerine mahsus törenler vardı. Üç Hükümdarlık (M.S.220-265)'in bir kahramanı, *Kuanti*, On altıncı Asır sonunda tanrılaştırılmıştı. Yine Kutup Yıldızı ve Büyük Doğu Dağı tanrısı, *Tay Şan* vardı. İmparator-

luk panteonunun daha küçük tanrıları arasında asırlar boyunca hayli değişiklik olmuştu.

Bu Gök ve Yer, İmparator ataları ve kahramanlar tapınması asırların cereyanı sırasında gelişti. M.Ö.Dördüncü Asırda Akdeniz halkından astronomik bilgi bakımından kuvvetlice etkilenilmişti. Yeni astronomi, yükselen imparatorluk için semavi örnek oldu. Göklerin etrafında döndüğü Kutup Yıldızı, sadık köleleri, öğütçüleri tarafından etrafları sarılmış imparatorun sembolü oldu. *Şangti şahıslandırılmıştı.* Bu, Konfüçyüs ile Mensiyüs devri arasında yaşamış bir filozof *Moti*, ya da *Mo Tzu* (Tab. M.Ö.479-381)'nin yardımıyla olmuştu. Bu *şahsi tanrı*, kâinatı idare etmede âdil bir maksada sahip olarak kabul edildi. İnsan âlemi ve tabiat ülkesi bir organizma olarak düşünüldü. Ahlâkî, tabiiğin içine konulmuş ve tabiatdaki cevaba vesile olan bir kuvvet gibi kabul edilmişti. İdarede adaletsizlik ve zulüm, unsurların düzenini bozuyordu ve Güneş, Ay tutulmaları gibi alâmetlerle ve kuyruklu yıldızların görünmesiyle sonuçlanıyordu. Bazı durumlarda tabiat böyle işlere zelleler, heyelanlar ve tabiatüstü olaylar gibi ihtarlarla cevap verdi. Aydınlar sınıfı, bu alâmet ve ihtarları imparatorun etrafını çeviren hükümet memurlarının ezici tedbirlerini engellemek için kullandılar. Bu insani saik, Halley kuyruklu yıldızı bizim kâinat köşemizde görüldüğü ve Mançu oligarşisi arasında korkuya sebeb olduğu zamana, 1910 sonuna kadar iş gördü. İmparator, 1912 de taç ve tahtını bıraktı.

Göge hediye, imparatorluk kemerinde kilit taşı olarak kabul edildi. O, aile örneğine benzer devlet teorisine dayanır. İmparator, Göğün oğlu olarak, kültün ve baba mirasının başıdır. Gök, onun bir evlâda yaraşır oğul ubudiyeti borçlu olduğu babasıdır. Göge akrabalık, insanları ve tanrıları kontrolü içine almaktadır. İmparator, dünyayı idare etmek için Göğün vekâletine sahipti. Bu vekâlet, sürekli değildi, ancak imparatorun karakterine bağlıydı. Memurlar ve aydınlar sınıfının imparatora bağıntısı siyasi değil, dinî düşünüşe dayanmaktaydı. Çin'in şimdiki hükümet problemi, geleneğin bu yönünün nasıl korunacağıdır.

Konfüçyüs Kültü: Konfüçyüs kültü, onun öğrencileri tarafından meydana getirilmiştir. Mürşit, tam zamanında halkın siyasi birliği ve kültürel hayatının sembolü oldu. Bu sembol, Çin kültürünü bir bütün olarak incelemiş, onu benimsemiş, yorumlamış ve siyasi, kültürel miras içinde toplamış olan Konfüçyüsçü grup tarafından canlandırılmıştır. Konfüçyüsçü grup, böylece gelişen Konfüçyüs geleneğinin hedenleşme

si oldu. *O, siyaset, ahlâk, eğitim-öğretimi kendisinde topladı ve bir saygı, bağlılık ruhu ile onları doldurdu. Konfüçyüsçülük, sonra bir din oldu.* Hanedanlar yükselip battığı ve istilâcılar ilerleyip geri çekildiği halde o yine yaşadı. Buddizm'in öbür dünyaperestliği zaten çektiği çilelerle zayıflamış, karışıklık dolayısıyla aklı başından gitmiş, savaş yüzünden büyük bir kısmı yok olmuş bir halkın akıllarını cezbetmiş olduğu zamanlarda bile, Konfüçyüs kültü, birçok karanlık devreler geçirmişse de, hiçbir zaman tamamiyle sönüp gitmemiştir.

Tarihî gelişimin en önemli noktaları genel temayülü açıklar. Han hanedanının ilk imparatoru Konfüçyüs'ün mezarını ziyaret etti. M.S. 442 de, mezarının bulunduğu yer, Çu-fu'da bir tapınak kuruldu. 505 de bir diğeri başkentte kuruldu. Bu onun resmen kabulüydü. Bundan sonra ünü yayıldı. Tang Hanedanı (M.S.618-906)'ndan Tay Tsung, kültü yeni bir temel üzerine oturttu. O, 630 da imparatorluğun bütün bölge-lerine Konfüçyüs için tapınaklar ile Mürşid'in saltanatlı elbise giymiş heykelleri yapılmasını resmen emretti. Bu, kültü genelleştirdi. 647 de o, Konfüçyüs'e ait tapınağı bilginler ve memurlar için Haber Salonu haline getirdi. Başkentte, içinde Konfüçyüs'e ait klasikler öğretilen imparatorluk yüksek okulları kurdu. Bu yüksek okullardan mezun olma, imtihanlar ve imparator tarafından özel imtihanlar memuriyet hayatına girmek için kapı oldu. Bu, Konfüçyüs'ü sadece Konfüçyüsçü grubun değil, aynı zamanda devletin efendisi ve millî birliğin sembolü yaptı. 665 de Konfüçyüs'e *En Yüksek Mürşit* ünvanı verildi. Ona 735 de *Kıral*, 1013 de *En Yüksek Aziz* ünvanı verildi ve 1330 da neslinden olanlar asil kılındı. 1530 *dan sonra birçok Konfüçyüs'e ait tapınaklardaki heykeller, putperestliğe benzerlikten kaçınmak için tabletlere yerini bıraktı.*

1905 de sivil memuriyet için klasiklere dayandırılan imtihanlar bırakılmıştı. Bu, kültürün siyasi dayanağını alıp götürdü. 1912 den sonra klasikleri inceleme devlet okullarına düştü, böylece o bazı özel okullarda devam etti. Mançu hanedanının tahtı bırakması ve Cumhuriyet'in kurulması Konfüçyüsçülüğün anlamını örttü, ancak aynı zamanda Mürşid'in yeni bir değerlendirilişi devresini açtı.

Atalara tapınma. Çinlilerin dinine atalara tapınma dini denilmektedir. Şang devri (M.Ö.1766-1122) sırasında bu gelişme kabiliyeti olan bir kültü. Feodal devirlerde hediye sırasında ölünün vasıflarını taşıyan birisini, ölünün neslinden onu temsil eden bir çocuğu buldurmak âdeti. Feodal sistem parçalandığı zaman aile karakteri de değişti. Şahsî

baba ve oğul bağıntısı şekli hükümdar ve vasal bağıntısına yerini bıraktı. Asil aile modelini avam ailesi takip etti. Evlâda yaraşır saygı, yeni ailenin merkezi oldu. Çocuğa “*bir kimsenin ana ve babasını düşünmeksizin bir adım atmamak, bir kimsenin ana ve babasını düşünmeksizin bir kelime ağzına almamak*” öğretildi.

Şahsiyeti temsil edilenin yerini tablet aldı. Ölünün adı onun üzerine yazılıp bu sembol ölünün ruhunun sabit kalan yeri anlamına gelen çu karakteri üzerine yerleştikten sonraki özel bir törenle o canlandırılmış oldu. Tabletle beraber ölünün portreleri de yapılmıştı. *Önemli kararlar alınmadan önce onlara başvurulurdu*; çünkü bu portrelerdeki yüz ifadelerinden ölülerin muradlarının anlaşılabilceğine inanılırdı.

Cenaze törenleri önemli bir yer tutardı. Onlar vasıtasıyla sadece ölü mutlu kılınmış olmaz, aynı zamanda ailenin durumu yeniden kuvvetlendirilmiş olurdu. Cenaze törenleri çok ayrıntılı hazırlanırdı. Konfüçyüs’den sonra gelen Moti ya da Mo Tzu bunu şöyle ifade etti: “*Halktan biri öldüğünde onlar aile mülkünü kullanarak bitirdiler. Feodal bir hükümdar öldüğünde onlar ülkenin hazinesini boşalttılar.*” Tabutlar, vücudu korumak için, sağlam keresteden yapılırdı. Mezar yeri bir falcı tarafından seçilirdi. O, semavi etkilerin birbirine karıştığı noktada belirlenir ve hediyeler tabiat devrelerindeki dönüm zamanlarında hazırlanırdı. Böylece, atalara tapınma, çok yakından tarım kültü ile bağlantılı idi.

Bu âdetlere ilâveten, kültü canlandırmak için gelişmiş hikâyeler de vardır. Vefalı bir oğul, ölmüş annesi tarafından cezalandırıldı: “*O, yaşlı ve beni uygun şekilde cezalandırmaktan acizdir.*” Balık seven bir anneye kış ortasında nefesiyle buzu criten bir oğlu tarafından birkaç tane getirilmişti. Koca otoritesi, evlâda yaraşır saygı ile yükseltilmişti. Bunun için genç bir kadına “*Sakatlanarak onuru bozulmuş olan bana bakar*” diyerek onun burnunu kesen diğer adam tarafından kur yapılmış oluyor. Daha sonraları tiyatro, evlâda yaraşır saygıyı canlandırmada kendine düşeni yaptı. Bütün bu vasıtalar, aile feodal devirler sonrasının hür durumuna kendisini alıştıtırırken bir zaman ana-baba ve koca otoritesini desteklediler.

Atalara tapınma, şimdi diğer bir kriz içinden geçiyor. Şehirlerdeki modern endüstrinin gelişmesi, köylü ailesini yıkıyor. Fert, hürriyetinin farkına varıyor ve kendi işini, hayat arkadaşını ve yaşayacağı yeri seç-

me hakkı istiyor. Küçük aileler sayıca artmaktadır. Boşanma daha yaygındır. Son yıllarda Çinliler, ailenin bütün güvenliği garanti edemeyeceğini iyice anladılar ve güvenlerini millete veriyorlar.

Bununla beraber, atalara tapınma hâlâ Çinlilerin dinidir. Modern atalara tapınma; tablet, cenaze töreni ve mezar etrafında merkezleşir. Tabletler, evin ana salonunda ya da özel bir hücrede üç ya da dört nesle kadar muhafaza edilir. Ondan sonra onlar, atalara ait tapınağa konular. Evdeki tapınma basittir. Bu durumda rahip, aile halkının reisi (baba, büyük baba ya da en büyük oğul). Kabîlenin tapınmasında yaşça büyük üye, önderlik rolünü alır.

Tabletin önüne yerleştirilen *hediyeler* yiyecek, tütsü, çiçekler ve kandillerden ibarettir. Beraberinde tabakların yanında yer alan çatal-çubuklar bulunan yenilecek şey, sıcak olarak hazırlanmıştır. Hepsî hazır olduğu zaman evin reisi üç tütsü çubuğu yakar, tabletlerin önüne gelir ve onları almı kadar yüksek tutar. Sonra o, tütsüyü buhurdanlığa koyar ve ya "kou-tou", üç diz çöküş ve dokuz vuruş yapar ya da sadece üç defa baş eğer. Bazen hazır olmak için atalar çağrılır, onlara önemli konular haber verilir ve bir yardım için yalvarılır.

Hediye vakitleri değişir. Dindar ailelerde kandiller ve tütsü, ayın birinci ve on beşinci günü yakılır. Daha resmî hediyeler, ölmüş kimselerin doğum ve ölüm yıldönümlerinde yapılır. Önemli şenliklerde özel hediyeler sunulur. En önemli hediye, yaşayanları ve ölüleri içine alan bir toplantıda bütün aile bir araya geldiği zaman, senenin son günündekidir. Hediyeler, aynı zamanda, nişanlanmalar, evlenmeler, doğum ve ölümler gibi özel ilân vakitlerinde sunulur. Sun Yat-sen, devlet değişikliği başarıya ulaştığı zaman son Çin hanedanı, Ming Hanedanı (M. S.1368-1644)'nın ataları için Nanking'teki imparatorluk mezarlarında ilânda bulundu.

İlkbaharda Çinliler, kabirleri süpürürler ve mezardakinin ruhuna özel bir hediye sunarlar. Sonbaharda halk, ölümler için ısıtıcı elbise, elbise sandığı ve diğer lüzumlu şeylerin resmi bulunan kâğıt tabakalarını yakarak özel bir hediye sunarlar. Usule uygun atalara tapınmadan başka, kendilerini kimsenin celbedemeyeceği gezgin ölü ruhları için hediyeler sunulur. Birçok toplumlarda böyle ruhları onların cezalarını çektikleri a'rafdan geçirmek için ayrıntılı âyinler sürdürülür.

Uzun tarihi boyunca atalara tapınma birçok değişiklikler içersinden geçti. O, insan ve ölümler âleminin iki âlem olmayıp belki bir bütün

yaptığı temel inancıyla bağıntılıdır. *Çinli, atalarıyla beraber yaşar ; ataları da onunla ve onda yaşarlar.*

Atalar kültü, mülkiyet haklarının, sadece maddi mülkiyetin değil, aynı zamanda iyi niyet diyebileceğimiz şeyin de devamını garanti etmiştir. Atalar, ölümlerin bedenlerinde bulunan iyi etkileri nakletmek için kabul edilmiştir. Mezarlar tarlalardadır ve onların majik kudretleri ile tarlaların bereketine yardım eder. Bu bağıntı, atalara tapınmaya ekonomik ve sosyal hayatta sağlam bir temel verir. Kabile atalarının tapınağına ait tarlalar bulunmaktaydı ki bunun geliri hediyeler için ve kabilenin değerli öğrencilerine destek olarak kullanılmaktaydı. Kabile tapınağı genel mülkiyettir ve ihtiyaç zamanında ailenin bir üyesi orada sığınacak yer bulabilir. O, onu bekleyen bir yatak ve bir prinç taşı bulur.

Kült, aynı zamanda evlilik haklarını, toplumun maneviyatını destekler. Çin ahlâkı, temelini ailede bulur ve evlâda yaraşır saygı, bu ahlâkı telkin eden ana kaynaktır. Eski hayat tarzı örnekleri bozulmakta olmasına rağmen bu, bugün de caridir. Aile hâlâ yürürlükte olan örnektir.

Doğu Çin'de bir kabilenin göreve giren her askere yüz on libre prinç üretmek için toprak verdiği rivayet edilir. Askere yazılan adam ayrılmadan önce atalara ait altarın önünde diz çöker ve kabile büyükleri ona aşağıdaki nasihatı verirler: *"Devlete bağlı olmalısın, o şekilde ataların için şeref kazanırsın. Ölmekten asla korkmamalısın. Ordudan da kaçmamalısın. Son olarak, düşmana asla teslim olmamalısın."* Modern Çin'de atalara bağlılık hâlâ önemli bir güçtür.

KONFÜÇYÜŞÜLÜK VE DİĞER SİSTEMLER

Konfüçyüşülük, büyük hazmettirici ve hazmedici kabiliyete sahiptir. *O, ilkel bir dinden gelişti ve Yüce Tanrı, Şangti ve Gök, Yer Ana Kültü, toprak tanrısı ve atalar kültünü kabul etti. Onun kültürel kahramanlar, Şun, Yu, Şen Nung'un meydana getirilmesinde de bir payı vardı. M.Ö.Dördüncü Asır'da batıdan yeni astronomi sızmaya başladı ve Han Hanedanı (M.Ö.206-M.S.220) sırasında Konfüçyüs'e bağlı bilgiler devlet dinini yeni Gökler görüşü çevresinde düzenlendiler. Han devrinde Konfüçyüşülük, Konfüçyüşülüğe karşı Moti ya da Mo Tzu'dan gelen şahsi bir Tanrı inancını da bünyesine aldı.*

Çekişen Devletler (M.Ö.403-221) devrinde Konfüçyüsçülük Tao-culukdan büyük çapta etkilenmişti. *Mensiyüs* (M.Ö.372-289), insan tabiatının Tao'ya dayanması dolayısıyla iyi olduğu doktrinini, Taoist temel gerçeği savundu. Sung Hanedanı (M.S.960-1279) sırasında Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Buddizm'in uyarısı altında bir metafizik geliştirdi.

Konfüçyüsçülük modern anlamda bir misyoner dini olmamasına rağmen, uzun tarihi sırasında büyük bir etkileyici güç göstermiştir. Çünkü, Konfüçyüsçü zümre, âlemin "bir tek âlem" olduğu bilincinin derinliğine inmişti. Onlar, Konfüçyüsçülüğün mutluluklarını kuvvetle değil, helki onun değerinin eğitici kuvvetiyle bütün dünyaya getirmeyi umdular. Bu, Törenler Kitabında aşağıdaki şekilde anlatılmıştır: "*Büyük Tao faal olduğunda, Göğün altındakilerin hepsi adaletle idare edilmişti. Hakimler ve iktidarlı kişiler, idareci olarak seçilmişlerdi. Samimiyet ve barış hüküm sürdü. Bundan dolayı insanlar, ne sadece kendi ana-babalarını sevdiler, ne de sadece kendi oğullarını çocuk bildiler. Yaşlılara ölümlerine kadar gereken verildi, güçlülere iş bulundu ve çocuklar hakkiyle yetiştirildi. Dul kadınlar, yetimler, çocuksuz kimseler ve hastalara uygun yardım yapıldı. Erkeklerin kendilerine uygun gelen işte çalışma, kadınların iyi yuva hakları kabul edildi. Şahsi fayda için fazlaca biriktirmek ayıp karşılanmak yanında, eşya istihsali hiçbir şey israf edilmeyecek şekilde düzenlenmişti. Çalışma öyle düzenlenmişti ki yalnızca bencil sebepler için faaliyet cesareti kırılırken gayret kamçılanmıştı. Böylece dar bir bencilliğin gelişmesi için yer kalmamıştı, Hırsızlık, tecavüz bilinmiyordu. Bundan dolayı dış kapıları kapatmak yoktu. Ta Tung-Dünya Kardeşliği asrı böyleydi."*

Bu kültürel maya, aşağı yukarı yirmi beş asırdır yayılmaktaydı. Halk dininin şamanist elemanları onun tarafından inceltiliyor ya da bastırılıyordu. İnsan kurbanı ve aşırı eğlence kabilinden törenler yasaklanmıştı. *Şiir Kitabı*'nın sevgi şiirleri ahlâkileştirilmişti. Animizmle ilgili tanrılar, Konfüçyüsçü âdâp kanunnamesi altına alınmıştı. Çinlilerin siyasi gücü Güney'e ve Batı'ya doğru ilerlediği gibi, Konfüçyüsçülük de yeni katılmalar kazandı.

Taoizm, bir felsefe olarak, Konfüçyüs ahlâk sistemine karşı koydu. Bir din olarak ise, o, onları öğretisinin temeli yaptı. Buddistler, Konfüçyüsçülüğün atalara tapınma ve ahlâk sistemini aldılar. Çin'in yabancı istilâcıları Çinlilerden daha Konfüçyüsçü oldular. Kayfeng Yahudileri

tamamen gövdeye uydular. Müslümanlar yavaş yavaş, fakat eninde sonunda Çinli oluyor*. Konfüçyüsçülüğün en dikkate değer başarısı, onun Buddizm üzerindeki galebesidir. Bu, sadece Buddizm'in Çin kültürüne yardımlarını hazmetmesiyle değil, aynı zamanda Konfüçyüsçülüğün Çin kültürel ve siyasi hayatının birimi Çin köy ailesinde kökleşmesi keyfiyetiyle başarılmıştır.

Japonya'da Konfüçyüsçülük: Seçmeler, Açıki tarafından Üçüncü Asırda Japonya'ya sokulmuş ve Kore'li bir bilgin, Wani, onu veliahde öğretmişti. Şotoku-Taişi (573-621) anayasası, hernekadar Buddizm üzerine dayandırıldığı ileri sürülmüşse de, onun ahlâkî doktrinleriyle alâkalı olduğu derecede Konfüçyüsçülükten gelmişti. Yedinci Asırda Nara Üniversitesi, Çin klasiklerini ders kitabı olarak kullandı. Tokugawa devrinde, her hususta nüfuzlu olan bir sabık-Buddist rahibi tarafından Çu Hsi (Shushi) okulu kuruldu. O, eğitim sisteminin temeliydi. Sekizinci Asrın sonunda bir resmî karar, aykırı doktrinleri yasakladı.

Japonya'daki uygulamasında olduğu gibi, Çinliler, atalara tapınmadan derinden derine etkilenmişlerdi. Bir tabii tanrı olan *Amaterasu*, imparatorluk sarayının kadın atası haline getirilmişti. Sadece *Amaterasu* değil, diğer birçok tabii tanrılar, Çinlilerin atalara tapınmasının etkisi dolayısıyla insanlaştırılmış oldu. Çin'de evlâda yaraşır saygı en yüksek faziletti. *Fakat Japonya'da devletin timsâli olan imparator en yüksek bağlılık odağı oldu.*

Dr.Inouye, Konfüçyüsçülüğün modern Japonya üzerindeki etkisini şu şekilde özetledi: "*Yeni Japonya'yı yapmada payı olanların çoğunluğu Üçüncü Asrın sonuna doğru Konfüçyüs'e bağlı olanlardan ibaret olduğu inkâr edilemez bir keyfiyettir... Konfüçyüsçülüğün bütün kolları, Çutsze Okulu ve Wang Yang -ming Okulu, yeni devrin öncülerinden çoğunu yetiştirdi... Şu da söylenebilir ki, halkımızın yeni tanıdığı batı medeniyetini anlamalarında ve ona uymalarında gösterdikleri yatkınlık, esasında Tokugawa çağında Konfüçyüsçülükten miras aldıkları zihni terbiyeden gelmektedir.*"³

İmparator Meiji tarafından kesin ve açık bir tarzda yazılan ve 30 Ekim 1890 da ilân edilen Eğitim Hakkında İmparatorluk Buyruğu,

* Bu iddia, şimdiki Maocu icraat karşısında Müslüman Çinlilerin durumunu anlamaya yardım ediyor (Çev.)

3 Okuma, Fifty Years of New Japon, c.II, s.62, 63.

Konfüçyüsçü etkinin açık bir delilidir: “Siz, Bizim uyruklarımız, ana-babanıza evlâda yaraşır şekilde saygılı olun, erkek ve kız kardeşlerinize sevgi gösterin; kocalar ve karılar uyumlu, arkadaşlar sadık olması gibi; alçak gönüllü ve itidalli olun, ihsanınızı herkese ulaştırın; öğrenime devam edin ve sanatları besleyin ve o şekilde zihni kabiliyetleri geliştirin, ahlâkî gücü olgunlaştırın.”

Avrupa’da Konfüçyüsçülük. 1662 de Intorcetta, “*Sinarum Scientia*” isimli Konfüçyüs’ün hayatının Fransızca ve Latince kısa bir hikâyesini ve “Büyük Bilgi” ile “Orta Yol Doktrini”nin Latince çevirisini içine alan bir eser yayımladı. Konfüçyüs, bir putatapıcı ya da bir tanrıtanımaç olarak tavsif edilmemişti. 1687 de “*Confucius Sinarum Philosophus*” simli bir eser yayımlanmıştı. O, bir giriş ve açıklamalarıyla birlikte Seçmeler’i Büyük Bilgi ve Orta Yol Doktrini’ni içine almaktaydı. Bu eser hakkındaki diğer eserleri Cizvitler, onların arasındaki “*La Morale de Confucius*”a dayandırılar. Bu noktada onlar, papaz olmayan okuyuculara, Rönesans’ın başlangıcında hoş karşılanan bir görüşü, bu ahlâk sisteminin normal mantık kaynağından gelmiş olduğunu anlattılar. Bu eser, Avrupa’da Konfüçyüs hakkındaki bilginin tepe noktasını gösterir.

Prag’lı Pater Noel, 1711 de yukarıda sözü edilen üç eserin kopyası ve Mensiyüs, Hsiao Çing ve Santze-çing’i içine alan altı klasığı yayımladı. Noel, misyonerlik cihetine daha az, Çin hikmetine daha çok önem verir. Sunuş’unda o şöyle der: “Değerli okuyucu, bu çeviriyi sadece Çinlilerin neler yaptıklarını öğrenmeniz için değil, aynı zamanda onların doğru saydıkları şeyleri yapmanız için size sunuyorum.” O, devam eder: “Çinlilerin öğretilerini her okuyuşunuzda Hıristiyanların hayatını düşünün. İsa her ikisinin de temel taşı olsun.” On yedinci ve on sekizinci Asırların sonlarında Çinlilerin kültür ve tarihi hakkında birçok eserler vardır.

Avrupa’nın aydın önderleri arasında laypniç (Leibnitz, 1646-1716), diğer kültürlerin içine giren ve başkalarının düşünmüş oldukları şeyleri anlayan açık görüşlü kimselerden birisiydi. Laypniç’in Konfüçyüs hakkındaki görüşünü belirttiği ilk eseri, “*Novissima Sinica*” (1697) da bulunur. O, Cizvitler tarafından bir araya getirilmiş Çin’le ilgili olayların bir koleksiyonudur. O, sunuşta Konfüçyüs’ü Protestan Almanya bakış açısından ele aldı; bundan başka, bu iki beşer kültürünün dünyanın uzak köşelerinde bir araya geldiğini anlattı ve kendi zenginliği için

Rusya'nın bu ikisi arasında bir köprü olarak hizmet edeceğini umdu. Elbette Batı; matematik, astronomi, mantık ve metafizikte üstündü; ancak, hayat düzeninde ve devlet ahlâk sisteminde de Çin Batı'dan üstündü. Aynı kitapta Laypniç şunları yazdı: "*Sosyal âdetlere bağlı ahlâk sistemi ile kökleşmiş hayat biçimleri içinde yetişmiş bizlere bu halkın üstün olacağına gerçekten kim inanırdı? Hernekadar biz onlara zekâda, çalışkanlıkta eşit ve düşünceye dayanan bilgide onlara üstün olabilirsek de, onlar, pratik felsefede, yani ahlâkî ve siyasi düzenlerinde bize üstündürler. Bir bakıma atalar kültürünü ifade eden aralarındaki üstün kişilere itaatları, ihtiyarlığa saygıları o kadar büyüktür ki, onlar hakkında kötü bir söz işitilmez ve baba katli bizce neyse kötü söz de onlar için öyle sayılır.*" O, Çinlilerin Avrupa'ya kendi tabii ilâhiyatlarının uygulanışını öğretmek için misyonerler göndermesinin etkisine devam edip dedi ki: *Bundan dolayı, eğer güzel tanrıçalar sınıfı üzerine değil de belki halkın üstünlüğü üzerine hakim bir kimse hakem tayin edilseydi bu kimsenin, biz onları beşer üstü bir iyilikle, yani Hıristiyanlığın ilâhi vergisiyle aşamadığımız takdirde, altın elmayı Çinlilere vereceğine inanırım.*"

1912 DEN BU YANA KONFÜÇYÜŞÇÜLÜK

Cumhuriyet altında Konfüçyüşçülük kültürünün ayrı bir tarihi vardır. Başkan Yuan Şih-kay (1912-1916) devrinde o, kısa bir süre canlanma gösterdi (O, 1914 de Pekin'in Güney'indeki altarın etrafında Göge bir hediye sundu). Anayasada Konfüçyüşçülük Çin devletine içten bağlı olarak kabul edildi. Kang Yu-wey'in öğrencisi ve Kolumbiya (Columbia) Üniversitesinin bir Fel.Dr.'u olan Çen Huan-çang, bir Konfüçyüşçü Kilise kurmaya çalıştı ve Pekin'de bir Konfüçyüşçü Üniversite inşa etti, fakat başarıya ulaşamadı. Şansi'de Vali Yen, Konfüçyüşçülüğün değerlerini beslemek için *Kalb-temizleme cemiyetleri* kurdu.

Konfüçyüşçülüğün monarşi ile uzun bağıntısından dolayı Cumhuriyet'in hükmü altına alınması tarihi bir hata olarak görünmektedir. Onun mazi üzerinde, büyüklerin otoritesine itaat üzerindeki kuvveti, onun babaerkil sistemi desteklemesi, bir cumhuriyetin hür şehirlisine onu bir engel olarak gösterdi. Asriliğin derin olmayan kuyularından içen kimseler, onu Buddizm ve Hıristiyanlık'tan çıkarılma ayrı bir korku kaynağı olarak kabul ettiler.

Bu konu en son noktasına *millî hükümetin Konfüçyüs'e hediyeden vaz geçtiği* 1928 de ulaşır. 1931 de *Japonya Mançurva'yı aldıktan*

hemen sonra nöbetçilerini Peyping'in birkaç mil civarına yerleştirence Çin, siyasi ve kültürel birliği için bir sembole ihtiyaç duydu. O, birlik ve kuvvetinin eski köklerine döndü. Konfüçyüs için tören canlandırıldı (1934 de) ve bu tören Çu-fu'da Kuomintang'ın yüksek memurları tarafından idare edildi.

Konfüçyüs'e ait tapınaklar onarıldı. Eski müzik âletleri yeniden elden geçirildi. Eski törenler, modern dünyadaki görevinin bilincinde olan eski Çin ruhiyle canlandırıldı. Klasiklerin okunması tekrar başlatıldı. Masrafı hükümetçe karşılanmak üzere Çu-fu'daki tapınağın onarılması için pılanlar yapıldı. Konfüçyüs'ün doğum günü olarak kabul edilen 27 Ağustos milli bir bayram günü yapıldı. Konfüçyüs ailesinin en yaşlı erkeğine 1233 de verilmiş bir ünvan olan "Uzatılan Hakîmlik Dükkü", "Sâbık Mürşidin Kurban Memuru" şeklinde değiştirildi. Sun Yat-sen'in Üç Prensibi -ırkçılık, halk hükümeti ve geçim- Konfüçyüsçü sisteme eklendi.

1934 de Nançang, Kiangsi'de Başkomutan Çiyang Kay-şek tarafından kabul ettirilmiş *Yeni Hayat Hareketi* Konfüçyüsçülüğün bu canlandırılışıyla bir hizadadır. Bu hareket, Çinli düşünüş ve yaşayışındaki eğilimi gösterir. Dört esas bu hareketin dayanağını verir.

1. *Düzene uygun davranış, Li.* İnsanlar, modern ilimde açıklandığı gibi, tabiata karşı yeni bir tutum kazanmak üzere yetiştirilmelidir. Onlar, kanunlar ve görgü kurallarında ifade edildiği gibi, modern toplum için yeni bir tutum içinde yetiştirilmelidir. Onlar, yeni bir disiplin kabul etmek suretiyle millete karşı yeni bir tutuma alıştırılmalıdır.

2. *Doğru davranış, Yi.* Bu yeni tutumlar, tabii kanun, sosyal kural ve milli disipline uygun davranışla ifade edilmelidir. Yaşama tarzı; intizamlı, disiplinli, itaatli olmalıdır. Dayanışma ve âsüdelik âdetleri beslenmeli ve düzeni bozmak, sorumsuzluk ve baştansavmacılığa karşı konulmalıdır. Yaşama tarzı; verimli, sade, sebatlı, kendine güvenli olmalı ve israfli, çok rahat, tembel, gevşek ve aç gözlüce olmamalıdır. Hayat sanatkârane olmalıdır. İyi âdetler beslenmelidir. Kabalık, dik-katsizlik ve ikiyüzlülüğe karşı intizamlılık ve doğru sözlülük rakip tutulmalıdır.

3. *Şahsi, sosyal, resmî hayatta doğruluk, Lien.* Li ve Yi'ye uyan doğru, uymayan yanlışır. İnsanlar, doğru kabul edileni yapmak, yanlış kabul edilene karşı koymak üzere yetiştirilmelidir.

4. *Namus, vicdan, Çih*. Bir kimse davranışlarının *Li, Yi ve Lien*'le uyumlu olmadığını anlarsa utangaçlık duyar. O, diğer kimselerin yanlış davranışlarının farkına varırsa öfkelenir. Ancak, bu vukuf; o, doğruyu yaptırmak ve yanlıştan uzaklaştırmak için uğraşacağından, samimi ve dikkatli olmalıdır.

Bu hareketin Konfüçyüsçülükle yakınlığı vardır. Telkin edilen faziletler, modernleştirilmiş Konfüçyüs'e ait -edep, adalet, doğruluk ve bir utanma duygusu gibi- ahlâk esaslarıdır. *Yeni Hayat Hareketi* herkesçe anlaşılabilir bir harekettir. Onun kökleri klasik gelenektedir; ancak onun saiki Çin düşünüşünün derinlikleri ve devrin ihtiyaçlarından çıkar.

"Üç Prensipten" in felsefi yorumu ile, Konfüçyüs'e töreni yenilemekle, *Sun Yat-sen'e* haftalık törenle ve *Yeni Hayat Hareketi'nin* törenle başlatılmasıyla Çinliler, böylece eski miraslarını modern devirlere uyduruyorlar.

Konfüçyüs metafiziğine idealist denilebilir. Konfüçyüs, bir Ayarlayıcı Düzen, Tiyen Tao'ya inandırmıştı. Bu kudreti, bir Azametli Kudret şeklinde tasavvur etmişti. Konfüçyüs, onu o göreve memur eden ve onu koruyan bir Semavi İnanç'a inanmaktaydı. O, bu kudret ile irtibatlıydı.

Konfüçyüsçülük millî din olduğu zaman somut Gök, Şangti tasavvurları zayıfladı ve hükümet teşrifatının çeşitli ameliyelerini birleştiren soyut düzen prensipleri haline geldi. Han Hanedanı sırasında bir müddet şahsî bir Tanrı'ya tapınıldı. Çu Hsi devrine gelince, âlemde kutsal olan şey, ruhi prensip Li ve maddî prensip Çi'ye indirilmişti. Konfüçyüsçülük; devlet, dinî inancın temeli olması anlamında devlet dini idi. Konfüçyüs'e göre devlet, Gök tarafından yaratılmıştı. Takipçilerine göre ise, Göğü yaratan devletti.

Bir din olarak Konfüçyüsçülük, uzun ve sürekli bir tarihi olan bir medeniyet ve devlet meydana getirdi. Bu devlet; kuvvetle değil, belki ahlâkî yaptırımla idare olundu. Sistemin ana modeli, beşerî düzeni de içine alan küllî düzenle bağıntılı insandır. Konfüçyüsçülüğe göre, ezeli düzen sabittir. Kâinata ait kanunlar ve büyük tanrılar, insanların iyi olmasını isterler. Cemiyetin kanun ve âdetleri aynı gayeye sahiptir. Mutluluğa ulaşmak için, küllî düzene uygun düzenlemeler yapmak gereklidir. Eğer insanlar, tabii âfetler ve sosyal düzensizliklere düşmüşlerse devlet ve cemiyetten kanunsuz davranışlar mukadderdir. Konfüçyüsçülüğün ah-

lâk sistemi; ailede ve loncalar, gizli cemiyetler gibi aile modelinde kurulmuş kurumlarda çok etkilidir. Fert, Gök-vergisi yaratılışını geliştirerek en iyi şekilde Göğe ve atalarına hizmet edebilir. İyi insanın korkulara ihtiyacı yoktur.

Çin'deki eğilimin en az üç yönde bir bileşime doğru olduğu görünmektedir. Bu gidiş, Nanking'teki Konfüçyüs tapınağında 1937 savaşı öncesinde tasvir edilmişti. Mürşid'in tableti, tapınakta en yüksek yerdedi. Onun biraz altında modern Çin'in babası Sun Yat-sen'in mermer bir büstü bulunmaktaydı. Sütunların üzerinde Newton, Lavoisier, Pasteur, Lord Kelvin, Galileo, James Watt, Dalton ve Benjamin Franklin'in portreleri vardı. Sütunlardaki portreler modern ilmi temsil ederken, Konfüçyüs, geleneğe ait değerleri, Sun Yat-sen modern milliyetçiliği ifade etmektedir. Böylece dini ve sosyal karışıklıktan Doğu ve Batı arasında bir bileşim ortaya çıkmaktadır.

SEÇME BİBLİYOGRAFYA

THE FIVE CLASSICS:

The Book of Changes, Yih Ching; The Book of Poetry, Shih Ching; The Book of History, Shu Ching; The Book of Rites, Li Chi; Spring and Autumn, Chun Chiu. The Five Classics (Beş Klasik), James Legge tarafından yayımlanan "The Chinese Classics" de bulunabilir. Oxford, 1893-1895.

THE FOUR BOOKS:

Analects of Confucius, W.E.Soothill, World's Classics, 1937.

Analects of Confucius, Arthur Waley, Londra 1938.

Mencius, L.A.Lyall, Londra 1932.

The Great Learning and The Mean-in-action, E.R.Hughes, Dent 1942.

Origin and Development of the State Cult of Confucius, John K.Shryock, New York 1932.

History of Chinese Philosophy, Feng Yu-lan (Çev.Derk Bodde), C.I, Londra 1937.

Confucianism and Modern China, Reginald F.Johnston, Londra 1934.

A Short History on the Chinese People, L.Carrington Goodrich, New York 1943.